

Dr Zofia Włodarczyk, SBP 195

Ogród biblijny jako metoda ewangelizacji

Ogród w Biblii to miejsce symboliczne. Zasadzony został przez Boga, który umieścił w nim człowieka „aby uprawiał go i doglądał” (Rdz 2, 15). Bóg miał nad nim pieczę, a ziemia w ogrodzie obfitowała w wodę i rodziła smaczne owoce.

W Piśmie Świętym jest też inny ogród – Getsemani u stóp Góry Oliwnej. Tam udał się Jezus i modlił w ostatnich chwilach przed pojmaniem Go. Ogród jest bowiem miejscem, które sprzyja modlitwie i kontemplacji.

Ogród biblijny jest szczególnym typem ogrodu, czyli terenem zieleni, ukształtowanym przez człowieka. Istota tego założenia ogrodowego tkwi w bardzo specyficznym doborze roślin – są nimi gatunki, które zostały wymienione w tekstach biblijnych. Drugim bardzo ważnym elementem ogrodu biblijnego jest kompozycja, która dzięki różnorodnym rozwiązaniom uwydatnia treści teologiczne i wzbogaca ogród w sensie artystycznym. Uzupełnieniem niektórych ogrodów biblijnych są budowle różnego typu: grotta betlejemaska, grób Jezusa, makiety świątyni jerozolimskiej, studnie, figury postaci biblijnych oraz ołtarze polowe.

1. Geneza i charakterystyka ogrodów biblijnych

Ogrody biblijne powstają w różnych częściach świata i są bardzo często wyrazem tęsknoty za Ziemią Świętą. Zwykle tworzą je ludzie, którzy odbyli pod-

róż do miejsc związanych z Biblią lub odwiedzili inny ogród biblijny. Częstym impulsem prowadzącym do założenia takiego ogrodu jest pobyt w Rezerwacie Krajobrazu Biblijnego w Neot Kedumim w Izraelu. Tam na powierzchni 250 ha utworzono enklawy roślin typowych dla poszczególnych regionów Ziemi Świętej, a ponadto eksponuje się odkopane przez archeologów na tym miejscu bądź sprowadzone starożytne urządzenia gospodarcze, takie jak tłocznie i prasy winogron czy oliwek, urządzenia nawadniające, budynki mieszkalne oraz zagrody dla owiec i kóz. Prowadzi się tam też uprawy polowe podstawowych roślin, jak to miało miejsce w czasach biblijnych, i w zależności od pory roku prezentuje turystom sezonowe prace polowe¹.

Początków zwyczaju przywożenia pamiątek z Ziemi Świętej w postaci roślin można doszukać się w czasach krzyżowców i pieszych pielgrzymek śmiałków, którzy, powracając ze swoich wypraw, przynosili ze sobą gałązki oliwki lub róży jerychońskiej (*Anastatica hierohuntica*). Jej nazwa pochodzi od greckiego słowa *anastasis*, co oznacza zmartwychwstanie, roślina ta bowiem, choć zaschnięta i twarda, jeśli zostanie włożona do wody potrzebuje mniej niż pół godziny, by rozprostować się i zazielenić. Jej kuliste, wysuszone pędy, oderwane od ziemi przez pustynne wiatry wzniesają tumany kurzu i wydają charakterystyczny odgłos. Roślina ta, bardzo popularna i przywożona często do Europy w dobie wypraw krzyżowych, nazwana została zmartwychwstanką, symbolizowała bowiem powrót do życia². W egipskim wykopalisku z IV w. po Chr. odnaleziono mumie, która trzymała w rękach różę jerychońską³.

Badaniami objęto 8 ogrodów biblijnych powstałych w USA i 20 obiektów w Europie, wśród których 8 założono w Niemczech, po 3 w Polsce i Wielkiej Brytanii i po jednym w Austrii, Danii, Hiszpanii, Holandii, Irlandii i Szwajcarii. Najstarszy funkcjonujący do dziś ogród biblijny, objęty badaniami, założono w 1952 r. w Kalifornii. Wiele ogrodów powstało w 2000 r., czyli Roku Wielkiego Jubileuszu i początku nowego tysiąclecia, w celu uczczenia tego wydarzenia, oraz w 2003 r., który ogłoszono Rokiem Biblii.

Powierzchnia istniejących obiektów jest bardzo zróżnicowana i wynosi od 30 m² do 3 ha. Wokół kościołów różnych wyznań chrześcijańskich, po-

¹ Z. Naveh, *Neot Kedumim*, The University of Wisconsin Press for the University of Wisconsin Arboretum. t. 7, nr 1, summer 1989, s. 3.

² N.H. Moldenke, A.L. Moldenke *Plants of the Bible*, Dover Publications, Inc., New York 1952, s. 38.

³ R. Germer, *Flora des pharaonischen Ägypten*, Mainz 1985, s. 49.

wstało 11 ogrodów 4 wokół klasztorów, 5 utworzono w ogrodach botanicznych, 2 przy szkołach, 6 natomiast istnieje jako samodzielne parki miejskie.

2. Ewangelizacyjna rola ogrodów biblijnych

Głównym celem zakładania ogrodów biblijnych jest popularyzacja treści Biblii, a także stworzenie dogodnego miejsca do wypoczynku, modlitwy i kontemplacji. Kilka ośrodków (Tragweil, Cobh, Ostritz i Szlezwig) udostępnia swe zaplecze i ogród w celu przeprowadzania rekolekcji. W kilku ogrodach prowadzi się reprodukcję roślin i pozyskuje surowiec zielarski oraz warzywa i owoce do konsumpcji. Przy roślinach posadzonych w ogrodach biblijnych umieszczane są na różnych materiałach (tabliczki, kamienie, drewno itp.) opisy zawierające naukową nazwę łacińską i nazwę w języku miejsca, a także fragment tekstu biblijnego, w którym jest mowa o tej roślinie lub tylko odsyłacz do miejsca, gdzie w Biblii można odszukać prezentowany gatunek. Taki sposób aranżacji ogrodu przynosi podwójną korzyść: zwiedzający może jednocześnie poznawać przyrodę typową dla Azji Mniejszej i rejonu Morza Śródziemnego, miejsca wydarzeń biblijnych oraz tekst biblijny. Ogród taki może zatem być pomocą w nauczaniu przyrody, botaniki oraz religii. Większość ogrodów biblijnych wydaje materiały informacyjne w postaci przewodników lub broszur ułatwiających korzystanie z niego. Największą korzyść można jednak odnieść, gdy po takim ogrodzie oprowadza osoba kompetentna, a zwłaszcza jego pomysłodawca lub projektant.

Rośliny w ogrodzie biblijnym pochodzą z terenów, gdzie rozgrywały się wydarzenia biblijne, a tylko niewielka ich liczba była importowana z „dalekich krajów”. Botanicy zajmujący się florą biblijną ustalili nazwy ok. 100 gatunków roślin, które są wymienione w tekstach Pisma Świętego. Liczba ta jednak ulega zmianom, gdyż wyniki badań językoznawców wskazują, że wiele nazw miejscowości i imion ludzi przedstawianych w Biblii oznacza rośliny. Duże znaczenie w ustalaniu gatunków roślin mają dyscypliny przyrodnicze, jak np. botanika czy paleobotanika.

W związku z tym, że ogrody biblijne znajdują się w różnych strefach klimatycznych, które rzadko są identyczne z klimatem Ziemi Świętej, sposób uprawy roślin musi być do nich dostosowany. W Kalifornii czy Hiszpanii wszystkie rośliny rosną na stałe w gruncie, w chłodniejszych regionach świata część roślin ogrodów biblijnych musi być uprawiana w dużych donicach i wy-

noszona do ogrodu po okresie zimy. Liczba tak uprawianych roślin nie jest jednak duża i zwykle ograniczona do kilku egzemplarzy. Najczęściej są to: oliwka, figa, granat i daktylowiec, rośliny należące obok winorośli, jęczmienia i pszenicy do najczęściej wymienianych w Biblii i najważniejszych w gospodarce starożytnego Izraela, bez których ogród biblijny staje się jakby niekompletny⁴.

Inaczej jest w ogrodach botanicznych, które dysponują dużą liczbą roślin z różnych stron świata, tam bowiem wynoszenie roślin na okres korzystny do ich wegetacji jest rutynowym działaniem. Nic więc dziwnego, że na ich terenie ogrody biblijne mają najwięcej atrakcyjnych roślin związanych z Biblią⁵. Z omówionych wyżej względów zróżnicowana jest w istniejących ogrodach biblijnych liczba roślin uprawianych oprócz tych siedmiu podstawowych wymienionych wyżej i wynosi od kilkunastu do stu. Rośliny używane do nasadzeń w ogrodach biblijnych można podzielić ze względu na formę ich życia na następujące grupy: drzewa, krzewy, rośliny zielne wieloletnie i rośliny jednoroczne. Ze względu na ich użytkowanie dzieli się je na: drzewa owocowe, drzewa leśne, warzywa, zioła, zboża, rośliny ozdobne, rośliny wodne. Podziały te są sztuczne, ale pozwalają grupować rośliny w ogrodzie i przygotować odpowiednie dla nich warunki glebowe. W krajach o chłodnym klimacie dodatkowo wyróżnia się grupę roślin uprawianych w donicach. W badanych ogrodach rośliny najczęściej sadi się według ostatniego podziału.

Autorka niniejszej publikacji uważa, że korzystniejsze byłoby komponowanie roślin w taki sposób, by ich aranżacja „opowiadała” jakieś wydarzenie biblijne lub przypowieść⁶. Obrazując przypowieści Jezusa, można posiać gorczycę wokół drzewa morwy, pośród zbóż posiać chwast, o którym mowa w Ewangelii św. Mateusza, posadzić lilię wśród ciernistej jeżyny, zgromadzić obok siebie rośliny, z których płacono dziesięcinę, gatunki, które używano do wykonania bukietu w Świąto Namiotów, o których mówi bajka Jotama, rośliny

⁴ M. Schlitt, M. Piwko, D. Eckstein *Garten der Bibelpflanzen. Die Pflanzenwelt der Bibel und der klösterliche Gartenbau*. St Marienthal, Ostritz, 1999, s. 1-17.

⁵ W Ogrodzie Botanicznym w Krakowie liczba gatunków biblijnych wynoszonych w okresie lata na zewnątrz stanowi 50%, w Elgin 40%, Akademii Rolniczej w Krakowie 35%, a w Lublinie 32%.

⁶ Ten sposób projektowania zastosowano w dwóch opracowaniach ogrodów w Polsce w Konarach, koło Krakowa i w Proszowicach. Projekty powstały we współpracy autorki tekstu – dr Zofii Włodarczyk i architekta dr Leszka Byliny. Projekty te są na etapie realizacji.

ny które przedstawiono w ornamentyce świątynnej, rośliny z przypowieści Izajasza o rolniku itp.

W kompozycji ogrodów biblijnych bardzo często ich ogólny lub częściowy plan ma kształt symboli religijnych. Spośród nich najczęstszy jest krzyż, który przybiera różne kształty, od równoramiennego przez krzyż wpisany w koło, krzyż koniczynkowy i jerozolimski. Krzyż jest symbolem Chrystusa, symbolem pojednania nieba i ziemi, uczy nadziei, pomaga zrozumieć los człowieka, dlatego często występuje w ogrodach biblijnych (1 Kor 1,19-20; 2 Kor 5,20-21)⁷. Inne symbole to Gwiazda Dawida, menora i gwiazda betlejemska, a także litery A i Ω nawiązujące do słów z Ap 1,8; 21,6; 22,13. Emblematy religijne wykonywane są w formie ścieżek, rabat lub żywopłotów. W kompozycji ogrodów wyróżnić można też krainy geograficzne lub pojedyncze elementy krajobrazowe terenów, na których rozgrywały się wydarzenia biblijne.

Ogród biblijny w Pittsburgu odwzorowuje geografie Palestyny, w jego kompozycji symbolicznie przedstawiono Jezioro Galilejskie, Jordan i Morze Martwe oraz pustynie. Element pustyni jest dość powszechny i występuje w kilku badanych ogrodach biblijnych. W ogrodzie w Tragwein naturalne wzniesienie symbolizuje górę Tabor (Mk 9,2-10)⁸.

W kompozycji ogrodów niebagatelną rolę odgrywa symbolika liczb: jeden, dwa, trzy, cztery, siedem i dwanaście. Liczby są obrazowane rodzajami nawierzchni, liczbą grządek, ścieżek, liczbą użytych gatunków roślin, a nawet poziomami terenu obejmującego ogród⁹.

W każdym ogrodzie biblijnym jest mniejsza lub większa aranżacja przedstawiająca wodę. W Biblii bowiem woda wymieniona jest 671 razy¹⁰ i pojawia się w 54 spośród jej 73 ksiąg. Świadczy to o jej ważności jako symbolu wszel-

⁷ H.A. König, N. Gallenkamp, B. Gallenkamp, *Der Bibelgarten der Markusgemeinde*. Evangelische Markusgemeinde, Düsseldorf 2004, s. 16.

⁸ Eidenberger H. *Einige Grundgedanken zum Bibelweg und zum Bibelgarten Greisinghof*, b.r.m.w. s. 1.

⁹ Ogród w Konarach koło Krakowa zaprojektowano w taki sposób, że przedstawione w nim tematy biblijne dotyczące Starego Testamentu rozmieszczono na poziomie niższym, a Nowy Testament zajmuje górny taras, do którego prowadzą schody. Różnicę poziomów między dwoma częściami ogrodu zajmują tarasy z uprawą winorośli, która w Starym Testamencie symbolizuje naród Izraela, a w Nowym – Kościół Chrystusowy.

¹⁰ J. Flis, *Konkordancja biblijna do Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu Biblii Tysiąclecia*, Warszawa 1996, s. 1674.

kiego życia i oczyszczenia z brudu oraz nieprawości ciała i duszy, niezbędne go czynnika wzrostu roślin, a zatem bytowania człowieka i zwierząt. W ogrodach biblijnych woda najczęściej występuje w postaci fontanny, oczka wodnego, studni, strumyka lub cysterny.

Wydarzenia biblijne bardzo często powiązane są z życiodajną właściwością wody i jej różnorodnym symbolicznym znaczeniem. W badanych ogrodach biblijnych odwołano się do następujących fragmentów ze Starego Testamentu: opisu raj, z którego wypływały cztery rzeki (Rdz 2,8-15), końcowej fazy potopu (por. Rdz 8,11), ukrycia Mojżesza w sitowiu na brzegu Nilu (por. Wj 2,3), obrazu Mojżesza wydobywającego wodę ze skały na pustyni (por. Wj 17,5-6), Salomona jako znawcy roślin, budowniczego ogrodów i stawów (por. 1 Krl 5,13; Koh 2,5), ocalenia Jonasza wrzuconego do morza (Jon 2,1-11), zapowiedzi powrotu utraconego raj, przez proroka Ezechiela (por. Ez 47,1-12), zapowiedzi błogosławieństwa przez zamianę pustyni w zielony ogród (por. Iz 41,17-20), skargi Jeremiasza na odstępców, którzy „opuścili źródło żywej wody” (Jr 17,12-18), miejsca więzienia Jeremiasza, którym była cysterna (Jr 38,6), upamiętnienia przejścia Izraelitów przez Jordan (Joz 4,21-23) oraz do wątków z Nowego Testamentu, które są wypełnieniem obietnic prorockich: obrazu Chrystusa na krzyżu i wypływającej z jego boku wody, po uderzeniu włócznią (por. J 19,34), Chrystusa jako świątyni, z której wypływa rzeka zapowiadana przez proroka Ezechiela mająca przywrócić utracony raj (por. J 2,19 nn.), Chrztu Jezusa (Mt 3,13-17; Mk 1,9-11; Łk 3,21-22; J 1,31-34), Jezusa jako nauczyciela głoszącego naukę o żywej wodzie (por. J 4,1-14) i wizji nowego raj, – życia wiecznego (por. Ap 22,1. 7).

W przedstawieniu i obrazowaniu wymienionych tekstów biblijnych najczęściej stosuje się fontanny, których kształt i wyobrażenie artystyczne są bardzo różne. Woda zwykle wyprowadzana jest z bloku skalnego znacznych rozmiarów i, opływając go, spada do zbiornika, skąd transportowana jest ponownie do obiegu. Walory artystyczne dzieła w połączeniu z kojącym szmerem spływającej wody tworzą atmosferę sprzyjającą wyciszeniu, pogłębionej refleksji, kontemplacji, dają poczucie bezpieczeństwa. Podobną rolę spełniają nieduże strumyki, w których przepływ wody jest wymuszany pompą. Inne rozwiązania to studnie lub cysterny, w których faktycznie zbierana jest woda i wykorzystywana w ogrodzie, te elementy głównie ilustrują rozmowę Jezusa z Samarytanką przy studni Jakuba.

W ogrodzie w Cobh w Irlandii zastosowano płaskorzeźbę w kamieniu przedstawiającą Jonasza, którego połyka ryba. Kamień zanurzony jest w wo-

dzie w taki sposób, by była widoczna przedstawiona na nim scena. Projektanci często sięgają do dwu epizodów z życia Mojżesza. Pierwszy to fakt pozostawienia go w koszyku przy brzegu Nilu, co wyraża się najczęściej umieszczeniem koszyka na wodzie, drugi epizod to wydobycie wody ze skały w czasie wędrówki na pustyni. W ogrodzie w Elgin rzeźba Mojżesza stoi przy skale i uderza w nią laską. W ogrodach biblijnych zbudowane są stawy, w których uprawia się rośliny wodne wymienione w Piśmie Świętym. Stawy te niekiedy nazywane są stawami Salomona, a umieszczone w centrum krzyża¹¹, symbolizują śmierć Jezusa.

Inny rodzaj inscenizacji ogrodów biblijnych porusza tematykę związaną z działalnością i życiem proroków. To właśnie jej poświęcona jest znaczna część ogrodu w Szlezwiku, gdzie siedmioro artystów wykonało rzeźby w kamieniu, przedstawiając swoje wizje proroków i ich posłannictwa. Rzeźby stanowią stałą ekspozycję plenerową i noszą nazwę *Prorocy w ogrodzie*¹². Rola proroka była trudna, czego dowodzą teksty biblijne, z trudem bowiem albo wcale przyjmowane były ich nauki przez współziomków. Prorok działał na rozkaz Boga, był Jego posłańcem. Rościł sobie prawo do ingerencji w życie innych ludzi i żądał od nich konkretnego sposobu postępowania. Groził konsekwencjami w przypadku niedostosowania się do przepowiedni. Współczesny człowiek, który uważa się za samowystarczalnego indywidualistę, wpada w gniew, gdy ogranicza się jego wolność lub próbuje mu cokolwiek narzucać. Twórcy ogrodu w Szlezwiku uznali za potrzebę chwili przedstawienie wątków biblijnych łączących się z działalnością proroków Starego Testamentu. Wyszli bowiem z założenia, że poszukujący człowiek kontemplując artystyczne obrazy uświadomi sobie, iż służąc Bogu doświadczy błogosławieństwa, a jeśli zrezygnuje ze współpracy z Bogiem poddany zostanie sądowi, co w sposób bardzo wyrazisty streszczają słowa Izajasza: „Jeśli nie uwierzycie, wszyscy zginiecie”¹³.

Jednym z proroków jest Ezechiel przedstawiony jako postać ze zwojem na głowie, z jego ust wypływa coś na kształt rzeki, a jego uniesione ręce chwytają głowę w taki sposób jak czyni to człowiek, który chce zatkać sobie uszy, by głosić słowo Boże ludziom „o bezczelnych twarzach i zatwardziałyach sercach” (Ez 2,4). Rzeźba obrazuje teksty Ez 2,1-10; 3,1-15; 7,10-11, ma uzmysła-

¹¹ Krzyż stanowi np. układ grządek, żywopłot lub powierzchnie wybrukowane.

¹² Anonim. *Propheten im Garten. Bilder und Texte zu den Skulpturen im Bibelgarten des Johannisklosters Schleswig*. Dreisatz GmbH, Schleswig 2003, s. 3-41.

¹³ J.A. Bühner, w: *tamże*, s. 7.

wiać, że prorok został posłany przez Boga, a przez spożycie zwoju Księgi stał się mocny, nie zachował go bowiem tylko dla siebie, wypływa on jak rzeka mądrości z ust i jest przekazywany innym przez głoszenie nauki¹⁴.

Druga postać to nadnaturalnej wielkości figura człowieka z podniesionymi rękoma. Człowiek ten ma usta w kształcie otworu przebiegającego przez całą szerokość głowy. Jedno oko jest zamknięte, a drugie otwarte. Twarz zwrócona jest ku północy, a cała postać od strony kręgosłupa rozdarta od stóp do głowy. Rzeźba przedstawia Jeremiasza, który mimo wewnętrznej walki i oporu powołaniu Bożemu poszedł, „pozwolił się uwieść, ujarzmić (...) i przemoc” – dlatego rozdarcie ciała w przedstawieniu artystycznym. Działanie prorockie przynosi mu zniewagę i urąganie, on sam staje się pośmiewiskiem. Podejmuje jednak wyzwanie i przemawia w imieniu Boga, co symbolizują usta będące jakby tubą wzmacniającą, przez którą przemawia Bóg. Prorok nie może tych słów zachować tylko dla siebie, ale bez względu na skutki musi je głosić, przekazać dalej, nie jako własne, prywatne, ale pochodzące od Tego, który go posłał. Inspiracją tego dzieła artysty są słowa Księgi Jeremiasza 3,12 i 20,7-9.

Trzecie przedstawienie artystyczne odnosi się do wizji proroka Zachariasza zawartych w perykopach Za 4,1-6; 4,11-14 i 9,9-10. Rzeźba przedstawia dwa mocne filary stojące obok siebie, które nie tworzą całości. Zwornikiem ich jest stojący ponad nimi element rozpościerający swe ramiona jednakowo poza oba filary. Artysta chciał zilustrować współistnienie władzy świeckiej i duchowej, dwa urzędy, które mają swoje całkowicie różne zadania. Zwornikiem tych dwóch sfer jest Bóg, który łączy niebo i ziemię i to On dokończy dzieła: „Oto Król twój idzie do ciebie” (Za 9,9).

Kolejna rzeźba w ogrodzie proroków to tron wyniesiony bardzo wysoko i niższy stojący u podnóża pierwszego. Tron wysoki to miejsce przebywania Boga (Iz 6,1; Ez 1,26; Ap 21,3). Ze swego tronu Bóg spogląda na człowieka, którego pragnie podnieść, wywyżżyć, posadzić tam, gdzie jest jego miejsce. Dotyczy to zwłaszcza człowieka poniżonego¹⁵. Słowa proroka Amosa 6,8 i 6,11 znalazły urzeczywistnienie w budowli solidnego domu, którego dach runął. Sam nie został zniszczony, ale podzielił budowlę, stworzył zaporę między jej częściami. To artystyczne przesłanie skłania do zastanowienia się, czy uda się na nowo postawić dach na swoim miejscu. Fakt, że dach nie uległ zniszczeniu, daje nadzieję, że nie wszystko stracone.

¹⁴ U. Feigel, w: *tamże*, s. 21.

¹⁵ A. Wolff-Steger, w: *tamże*, s. 33.

W innych ogrodach biblijnych również można spotkać rzeźby i figury. Za ich pomocą wiele epizodów biblijnych przedstawiono w ogrodzie w Elgin w Szkocji. Jest tam wyróżniająca się biała figura Jezusa i kilka postaci wykonanych z innego materiału; Samarytanka, Mojżesz, Samson, Dawid, trędowaty, dobry pasterz i ojciec syna marnotrawnego. W tym ogrodzie obok postaci zainstalowane są duże tablice wyjaśniające omawiany fragment Biblii i stosowne cytaty.

W ogrodach buduje się groty narodzenia Jezusa, w których w okresie Bożego Narodzenia aranżuje się odpowiedni wystrój. Inną budowlą spotykaną w ogrodach biblijnych jest grób Jezusa. W każdym ogrodzie ustawione są ławki, niekiedy osłonięte pergolą z winorośli lub bluszczu. Niektóre obiekty dysponują egzemplarzami Biblii, które można wypożyczyć¹⁶.

Szczególnie wart podkreślenia jest fakt, że w dużych ośrodkach wypoczynkowych w Ameryce, np. w Ellicottville, w Mt. Pleasant, do których ludzie przyjeżdżają na odpoczynek weekendowy, zakładane są ogrody biblijne i są też budowane ołtarze polowe, przy których odprawiana jest msza. Stwarza to dogodne warunki, by chrześcijanin mógł wypocząć, nie zaniedbując przy tym praktyk religijnych.

Ogrody biblijne, tak popularne na zachodzie Europy, nie znalazły jeszcze swego miejsca w Polsce ani u naszych sąsiadów na wschodzie i południu. Prawdą jest, że większość z nich założona jest przez protestantów, ale również przez klasztory katolickie. Z korespondencji prowadzonej z osobami zajmującymi się ogrodami biblijnymi wynika, że bez względu na poziom artystyczny tych obiektów i ich wielkość cieszą się one zainteresowaniem wielu osób. Inicjatywa budowy takiego ogrodu i późniejszej jego pielęgnacji łączy wielu ludzi, bardzo często wolontariuszy. Ogrody stają się miejscem spotkań, imprez kulturalnych, a także rekolekcji. W dobie ogromnego znaczenia reklamy i wizualizacji treści, ogród biblijny może stać się początkiem głębszego zainteresowania Biblią, a w przyszłości zaowocuje silniejszą wiarą. W naszych warunkach mógłby on towarzyszyć ośrodkom rekolekcyjnym czy oazowym. Ogród sam w sobie uczy pokory, szacunku, wdzięczności i radości – podstawowych cech ludzkiego działania.

Dr Zofia Włodarczyk, SBP 195

¹⁶ W ogrodzie w Tragwein jest do dyspozycji Biblia w kilkunastu językach, nawet japońskim.